

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дсн Валентина Миленкова

за дисертационния труд **„Включващо образование в мултикултурно общество. Етнографско изследване на двуезично училище „ръка за ръка“ в Йерусалим”**

представен от **Амира Бар Шалом** за присъждане на образователно-научната степен „доктор по Социология”

Научен ръководител: доц. д-р Марио Маринов

I. Представяне на докторанта и дисертационния труд

Докторантката Амира Бар Шалом е училищен съветник и психотерапевт. Тя специализира в мултикултурно образование, двуезично еврейско-арабско обучение, развиване на житейски умения и устойчивост, учене чрез преживяване, лайф коучинг. Докторантката има бакалавърска степен по педагогика за ранна детска възраст, Колеж по образование „Дейвид Йелин“; Магистърска степен по Образователно консултиране и Следдипломна квалификация по образование, от Университет „Адам Мицкевич“, Познан, Полша.

Дисертацията е посветена на двуезичното училище „Ръка за ръка“ в Йерусалим, което е пионерска институция, спечелила значително международно внимание. В дисертацията се прави многостранен и цялостен преглед на училището, като се анализират начините, по които практикуващите специалисти и други заинтересовани страни са се справили с драматичните промени, настъпили в Израел като цяло и в Йерусалим по-конкретно от 2010 г. насам. Училището представлява забележителен пример за двуезично образование, включващо араби и евреи – феномен, който остава изключително рядък в израелското общество, особено в настоящата епоха на нарастваща поляризация и конфликти. Двуезичното училище „Ръка за ръка“, създадено през 1997 г., предлага образователен модел, който осигурява двуезично обучение на арабски и иврит за приблизително 670 ученици от детска градина до 12-ти клас. Основният подход на институцията се фокусира върху насърчаването на равенството между еврейските и арабските ученици чрез внимателно структурирана образователна рамка. В началната част всеки клас поддържа равно разделение между еврейски и арабски ученици, като обучението се осигурява от съвместен преподавателски екип, състоящ се от един еврейски и един арабски преподавател. Този модел с двама учители гарантира, че уроците се провеждат и на двата езика, като всеки преподавател използва родния си език, като същевременно поддържа педагогическа съгласуваност и културна чувствителност.

Образователната философия, залегнала в основата на дейността на училището, набляга на създаването на среда, в която учениците развиват свободно владение както на арабски, така и на иврит. Ангажиментът на училището към академични постижения се отразява в осигуряването на малки класове, обикновено с не повече от 24 ученици на клас, с максимален праг от 30. Училището поддържа политика на отворен прием, която приветства ученици от всички сегменти на еврейското и арабското общество. Решенията за прием не зависят от финансовото положение на семейството или изискванията за академични тестове, като единственият критерий е съгласието с основния образователен етос на институцията. Принципът на равенство, тълкуван в най-широк смисъл, служи като фундаментална ценност, докато социалното многообразие се възприема като обогатяващ фактор в образователния опит, в съответствие с принципите на мултикултурното образование, очертани от Банкс и Макгий Банкс (2004).

Изследователката изпълнява важната роля на педагогически съветник и в изследването включва обширните си знания и достъп до въпроси като начините, по които преподавателите в училището се справят с външните трудности.

Основната цел на дисертацията е да разбере и опише оперативните механизми на училището в рамките на по-широкия образователен и социално-културен контекст, в който то функционира. Изследването се стреми да проучи как завършилите възприемат въздействието на образованието си върху настоящия си живот и интеркултурното разбирателство, да оцени родителските гледни точки относно влиянието на училището върху отношението на децата към културното многообразие и съвместното съществуване и да анализира гледните точки на преподавателите относно предизвикателствата и успехите на прилагането на двуезични и мултикултурни учебни програми в конфликтен обществен контекст.

Задачи на дисертацията:

1. Да се проучи как завършилите двуезичното училище „Ръка за ръка“ възприемат въздействието на образованието си върху настоящия си живот и интеркултурното си разбирателство.
2. Да се оцени възприятията на родителите относно влиянието на училището върху отношението на децата им към културното многообразие и съвместното съществуване и да се разберат причините им да изберат да изпратят децата си в това училище.

3. Да се анализират гледните точки на преподавателите относно предизвикателствата и успехите на прилагането на двуезична и мултикултурна учебна програма в конфликтен обществен контекст.

4. Да се предоставят практически идеи за практикуващите в училището и в подобни институции за подобряване на практиките за мултикултурно образование въз основа на опита и резултатите в училището.

Централният изследователски въпрос, насочващ това изследване, се фокусира върху това как образователният персонал и ръководството на двуезичното училище „Ръка за ръка“ в Йерусалим се справят с условията на външни неблагоприятни фактори, като едновременно с това се стремят да създадат мултикултурно, егалитарно безопасно пространство в по-широкия контекст на конфликт и социално напрежение.

Изследователската хипотеза предвижда да се демонстрира, че образователният модел на двуезичното училище „Ръка за ръка“ значително подобрява разбирането и приемането на културното многообразие от страна на завършилите, влияе положително върху възприятията на родителите за интеркултурните отношения и предоставя на персонала ефективни стратегии за управление на мултикултурна образователна среда, като по този начин допринася за подобряване на интеркултурните отношения между всички заинтересовани страни.

Методология

Това е етнографско изследване с качествени методи, за да проучи дали и как двуезичното училище „Ръка за ръка“ успешно изпълнява своята социална и образователна мисия. Качествената етнографска методология беше избрана за тази дисертация поради нейните всеобхватни изследователски възможности. Етнографията е широко призната като виден качествен подход в социологията и образованието (Morrison & Pole, 2003), който позволява на изследователите да идентифицират теми, тенденции и социални явления чрез детайлно проучване и генериране на теории, а не чрез тестване на хипотези, както това се използва в количествените изследователски методологии. Този подход включва наратив, контекстуален доклад от наблюдение с участие и дълбочинни интервюта с ключови заинтересовани страни.

Подборът на участниците в проучването следва принципите на качественото изследване, като се фокусира върху лица, способни да предоставят богати и подробни разкази за своя опит в контекста на изследването. Участниците са избрани въз основа на тяхната

чувствителност, проникателност, рефлексивни способности и желание да допринесат за изследователския проект. Крайната извадка включва **шестнадесет служители**, представляващи различни функции в училището, включително класни учители, преподаватели по предмети, директори на училища, педагогически съветници и заместник-директори. В проучването участват и **десет родители**, разпределени поравно между еврейски и арабски семейства, подбрани въз основа на значителното им участие в училищните дейности. Интервюирани са **осем** завършили, представляващи възпитаници от випуск 2012-2014, отново разпределени поравно между арабски и еврейски произход.

Докторска теза

Изследването показва положително въздействие на практиките за приобщаващо образование в мултикултурна училищна среда, като подчертава как преподавателите, учениците и родителите си сътрудничат, за да създадат чувство за принадлежност. Чрез етнографски и социологически качествен подход изследването улавя житейския опит на училищната общност, като подчертава стратегии, които насърчават равенството и културното разбирателство. Учителите демонстрираха адаптивни методи, като например интегриране на различни културни гледни точки в учебната програма и насърчаване на открит диалог за преодоляване на различията. Тези практики са ключови за насърчаване на взаимно уважение и приемане сред ученици с различен произход.

Дългосрочното въздействие на мултикултурното образование се оказва най-очевидно в подходите на завършилите към разрешаването на конфликти и техния ангажимент за диалог дори при трудни обстоятелства. Вместо да избягват трудни разговори или да заемат поляризирани позиции, завършилите описват търсенето на възможности за конструктивно взаимодействие отвъд различията. Тази ориентация към изграждане на мостове и диалог представлява значителен принос за израелското общество, където подобни умения често липсват в публичния дискурс. Показани са и различни национални и религиозни празници и тяхното отбелязване.

Бъдещите насоки на изследване, предложени от това проучване, включват надлъжно проследяване на резултатите на завършилите за продължителни периоди от време, сравнителен анализ на мултикултурните образователни подходи в различни национални контексти и изследване на условията, при които мултикултурните образователни иновации могат да бъдат разширени, за да повлияят на по-широките образователни системи. Такива изследвания биха могли да допринесат за по-цялостно разбиране на

ролята на образованието в насърчаването на социалното сближаване в рамките на разнообразните демократични общества.

Изводите от изследването потвърждават фундаменталната предпоставка, че образователните институции имат както възможността, така и отговорността да подготвят младите хора за конструктивно гражданско участие в разнообразни демократични общества. В ерата на нарастваща глобална мобилност, културно многообразие и интеркултурни контакти, компетенциите, развивани чрез висококачествено мултикултурно образование, стават от съществено значение за ефективното гражданство и социалното сближаване. Опитът на училището „Ръка за ръка“ показва, че подобни образователни подходи, макар и трудни за прилагане и поддържане, подготвят завършилите, които са по-добре подготвени да допринесат за мирни и проспериращи мултикултурни общества.

II. Оценка на дисертационния труд

Сериозно достойнство на дисертацията е систематизацията на различни концепции, които представляват социологическо осмисляне на мултикултурния образователен модел – училището „ръка за ръка“ в Израел. В допълнение, смятам, че темата и направените разсъждения в дисертацията са с актуално и иновативно звучене, има изразено авторско присъствие и направени оценки, аргументирано са представени различни концепции, възгледи, модели и идеи, които подчертават фокусираността на цялостното изложение. Специално трябва да подчертая емпиричната работа, както и анализът на получените резултати и направените изводи. Подкрепям изведената от Амира Бар Шалом необходимост от споделяне на натрупания опит от това училище в други национални контексти, както и споделяне на позитивния опит и постигнати резултати, които са от голямо значение за развитието на обществото и образованието.

Приемам направената **самооценка** на научните и научно-приложните приноси в дисертационния труд:

1. Тази докторска дисертация представя първото цялостно етнографско изследване на двуезичното училище „Ръка за ръка“ в Йерусалим, предлагайки задълбочен анализ на мултикултурното образование в едно разделено общество.

2. Тя предоставя оригинални качествени данни от преподаватели, родители и завършили училището, разкривайки как двуезичното и мултикултурното образование функционира на практика в рамките на сложна социална и политическа реалност.

3. Чрез прилагане на вътрешна етнография с рефлексивна строгост, изследването демонстрира методологична иновация и предлага модел за изследване на чувствителни институции в политически заредени контексти.

4. Изследването идентифицира ключови фактори за успех – структурно равенство, двуезичен баланс и улесняване на диалога – които могат да информират и укрепят други мултикултурни образователни среди.

5. Освен теоретичен и практически принос, изследването предлага практически стратегии за подкрепа на двуезично образование, ориентирано към съвместно съществуване и предлага модел за общества, изправени пред предизвикателства, свързани със съвместно съществуване, демонстрирайки как образованието може да насърчи осведоменост и взаимно разбиране в конфликтни контексти.

Авторефератът отразява дисертационния труд и в съдържателен план напълно съответства на представените теми и анализи.

Дисертацията е преминала проверка със системата за антиплагиатство Турнитин и представлява авторски текст.

Дисертантката е посочила 4 публикации, едната от които е в докторантски сборник от проведена докторантска сесия във Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Две от публикациите са съавторски, като са представени разделителни протоколи за авторско участие.

Препоръчвам на докторантката да продължи своите изследвания в областта на мултикултурното образование, като проучи и други примери на образователни иновативни практики.

III. Заключение

Смятам, че дисертационният труд **«Включващо образование в мултикултурно общество. Етнографско изследване на двуезично училище „ръка за ръка” в Йерусалим»**, представен от докторант **Амира Бар Шалом** е един интердисциплинарен труд, който със своето изпълнение бележи сериозни резултати. Представената теоретична

и емпирична част в дисертацията, направените анализи и авторска позиция са показателни за високото равнище на положените усилия и постигнатите резултати от докторантката.

На това основание препоръчвам да се присъди образователно-научната степен «доктор по социология» на **АМИРА БАР ШАЛОМ** и гласувам **положително**.

24.01. 2026г. Проф. дсн Валентина Миленкова

Благоевград

REVIEW

by Prof. DSc Valentina Milenkova

of the dissertation titled

Education for inclusion in a Multicultural Society: Ethnographic Research of the ‘Hand in Hand’ Bilingual School in Jerusalem

by **Amira Bar Shalom**

for the award of the educational and scientific degree “**Doctor of Sociology**”

Scientific Supervisor: Assoc. Prof. Mario Marinov, PhD

I. Presentation of the Doctoral Candidate and the Dissertation

The doctoral candidate Amira Bar Shalom is a school counselor and psychotherapist. She specializes in multicultural education, bilingual Jewish–Arab education, life skills and resilience development, experiential learning, and life coaching. She holds a Bachelor’s degree in Early Childhood Education from the David Yellin College of Education, a Master’s degree in Educational Counseling, and a Postgraduate Qualification in Education from Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.

The dissertation is devoted to the bilingual school “Hand in Hand” in Jerusalem, a pioneering institution that has attracted significant international attention. The dissertation offers a multifaceted and comprehensive overview of the school, analyzing the ways in which practitioners and other stakeholders have addressed the dramatic changes that have taken place in Israel in general, and in Jerusalem in particular, since 2010. The school represents a remarkable example of bilingual education that brings together Arabs and Jews—a phenomenon that remains extremely rare in Israeli society, especially in the current era of growing polarization and conflict.

Founded in 1997, the bilingual school “Hand in Hand” offers an educational model providing instruction in both Arabic and Hebrew to approximately 670 students, from kindergarten through 12th grade. The institution’s core approach focuses on fostering equality between Jewish and Arab students through a carefully structured educational framework. At the elementary level, each class maintains an equal division between Jewish and Arab students, with instruction provided by a joint teaching team consisting of one Jewish and one Arab teacher. This two-teacher model ensures that lessons are conducted in both languages, with each teacher using their native language while maintaining pedagogical coherence and cultural sensitivity.

The educational philosophy underpinning the school's activities emphasizes the creation of an environment in which students develop fluency in both Arabic and Hebrew. The school's commitment to academic achievement is reflected in its provision of small class sizes, typically no more than 24 students per class, with a maximum of 30. The school follows an open admissions policy that welcomes students from all segments of Jewish and Arab society. Admission decisions are not based on families' financial status or academic testing requirements; the sole criterion is agreement with the institution's core educational ethos. The principle of equality, interpreted in its broadest sense, serves as a fundamental value, while social diversity is viewed as an enriching factor in the educational experience, in line with the principles of multicultural education articulated by Banks and McGee Banks (2004).

The researcher plays the important role of pedagogical counselor and incorporates her extensive knowledge and access into the study, particularly regarding how teachers at the school cope with external challenges.

The main objective of the dissertation is to understand and describe the operational mechanisms of the school within the broader educational and sociocultural context in which it operates. The study seeks to explore how graduates perceive the impact of their education on their current lives and intercultural understanding; to assess parents' perspectives on the school's influence on their children's attitudes toward cultural diversity and coexistence; and to analyze teachers' perspectives on the challenges and successes of implementing bilingual and multicultural curricula in a conflict-ridden social context.

Tasks of the Dissertation:

1. To explore how graduates of the bilingual school "Hand in Hand" perceive the impact of their education on their current lives and their intercultural understanding.
2. To assess parents' perceptions of the school's influence on their children's attitudes toward cultural diversity and coexistence, and to understand their reasons for choosing to send their children to this school.
3. To analyze teachers' perspectives on the challenges and successes of implementing a bilingual and multicultural curriculum in a conflictual social context.
4. To provide practical insights for practitioners at the school and in similar institutions to improve multicultural education practices based on the school's experience and outcomes.

The central research question guiding the study focuses on how the educational staff and leadership of the bilingual school "Hand in Hand" in Jerusalem cope with adverse external

conditions while simultaneously striving to create a multicultural, egalitarian, and safe space within a broader context of conflict and social tension.

The research hypothesis aims to demonstrate that the educational model of the bilingual school “Hand in Hand” significantly enhances graduates’ understanding and acceptance of cultural diversity, positively influences parents’ perceptions of intercultural relations, and provides staff with effective strategies for managing a multicultural educational environment, thereby contributing to improved intercultural relations among all stakeholders.

Methodology: This is an ethnographic study employing qualitative methods to examine whether and how the bilingual school “Hand in Hand” successfully fulfills its social and educational mission. The qualitative ethnographic methodology was selected for this dissertation due to its comprehensive research potential. Ethnography is widely recognized as a prominent qualitative approach in sociology and education (Morrison & Pole, 2003), allowing researchers to identify themes, trends, and social phenomena through in-depth exploration and theory generation rather than hypothesis testing, as is typical of quantitative research methodologies. This approach includes narrative, contextualized accounts based on participant observation and in-depth interviews with key stakeholders.

Participant selection followed the principles of qualitative research, focusing on individuals capable of providing rich and detailed accounts of their experiences within the research context. Participants were chosen based on their sensitivity, insight, reflective capacity, and willingness to contribute to the research project. The final sample included sixteen staff members representing various roles within the school, including homeroom teachers, subject teachers, school principals, pedagogical counselors, and deputy principals. The study also involved ten parents, evenly divided between Jewish and Arab families, selected based on their significant involvement in school activities. Eight graduates were interviewed, representing cohorts from 2012–2014, again evenly divided between Arab and Jewish backgrounds.

Doctoral Thesis: The study demonstrates the positive impact of inclusive education practices in a multicultural school environment, highlighting how teachers, students, and parents collaborate to create a sense of belonging. Through an ethnographic and sociological qualitative approach, the research captures the lived experiences of the school community, emphasizing strategies that promote equality and cultural understanding. Teachers demonstrated adaptive methods, such as integrating diverse cultural perspectives into the curriculum and encouraging open dialogue to bridge differences. These practices are key to fostering mutual respect and acceptance among students from different backgrounds.

The long-term impact of multicultural education is most evident in graduates' approaches to conflict resolution and their commitment to dialogue even under challenging circumstances. Rather than avoiding difficult conversations or adopting polarized positions, graduates describe seeking opportunities for constructive engagement across differences. This orientation toward bridge-building and dialogue represents a significant contribution to Israeli society, where such skills are often lacking in public discourse. Various national and religious holidays and their celebration are also presented.

Future research directions proposed by the study include longitudinal tracking of graduates' outcomes over extended periods, comparative analysis of multicultural educational approaches across different national contexts, and examination of the conditions under which multicultural educational innovations can be scaled to influence broader educational systems. Such research could contribute to a more comprehensive understanding of the role of education in promoting social cohesion within diverse democratic societies.

The study's conclusions confirm the fundamental premise that educational institutions have both the capacity and the responsibility to prepare young people for constructive civic participation in diverse democratic societies. In an era of increasing global mobility, cultural diversity, and intercultural contact, the competencies developed through high-quality multicultural education become essential for effective citizenship and social cohesion. The experience of the "Hand in Hand" school demonstrates that such educational approaches, although difficult to implement and sustain, prepare graduates who are better equipped to contribute to peaceful and prosperous multicultural societies.

II. Assessment of the Dissertation

A major strength of the dissertation lies in its systematization of various concepts representing a sociological interpretation of the multicultural educational model embodied by the "Hand in Hand" school in Israel. In addition, I consider the topic and the analyses presented in the dissertation to be current and innovative in nature, characterized by a clear authorial presence and evaluative stance. Various concepts, perspectives, models, and ideas are presented in a well-argued manner, underscoring the focused nature of the overall exposition. I would particularly like to emphasize the empirical work, as well as the analysis of the obtained results and the conclusions drawn. I support Amira Bar Shalom's identified need to share the accumulated experience of this school in other national contexts, as well as to disseminate the positive practices and achieved outcomes, which are of great importance for societal and educational development.

I accept the self-assessment of the scientific and applied contributions presented in the dissertation:

1. This doctoral dissertation presents the first comprehensive ethnographic study of the Hand-in-Hand Bilingual School in Jerusalem, offering an in-depth analysis of multicultural education in a divided society.
2. It provides original qualitative data from staff, parents, and graduates, revealing how bilingual and multicultural education operates in practice within a complex social and political reality.
3. By applying insider ethnography with reflexive rigor, the study demonstrates methodological innovation and offers a model for researching sensitive institutions in politically charged contexts.
4. The research identifies key success factors—structural equality, bilingual balance, and dialogue facilitation—that can inform and strengthen other multicultural educational settings.
5. Beyond its theoretical and practical contributions, the study presents practical strategies for supporting bilingual and coexistence-oriented education and offers a model for societies facing coexistence challenges, demonstrating how education can foster awareness and mutual understanding in conflicted contexts.

The autoreferat accurately reflects the dissertation and fully corresponds in content to the presented themes and analyses.

The dissertation has passed a plagiarism check using the Turnitin system and constitutes an original authorial work.

The doctoral candidate has listed four publications, one of which is included in a doctoral proceedings volume from a doctoral session held at the Faculty of Philosophy of South-West University “Neofit Rilski.” Two of the publications are co-authored, with division-of-authorship protocols provided.

I recommend that the doctoral candidate continue her research in the field of multicultural education, exploring additional examples of innovative educational practices.

III. Conclusion

I believe that the dissertation **“Education for inclusion in a Multicultural Society: Ethnographic Research of the ‘Hand in Hand’ Bilingual School in Jerusalem”** submitted by doctoral candidate Amira Bar Shalom, is an interdisciplinary work that achieves substantial

results through its execution. The presented theoretical and empirical components, the analyses conducted, and the author's position testify to the high level of effort invested and the outcomes achieved by the doctoral candidate.

On this basis, I recommend that the educational and scientific degree **“Doctor of Sociology”** be awarded to **AMIRA BAR SHALOM**, and I vote in favor.

24 January 2026

Blagoevgrad

Prof. DSc Valentina Milenkova